

Til teksten om de tolv gyldne fredage i Jöns Buddes bok

Bag den anonyme bibliotekssignatur Stockholm A 58 gemmer sig ét af de mindre anonyme håndskrifter fra Sveriges middelalder: *Jöns Buddes bok* (udgiveren O.F. Hultmans titel).

Det har navn efter Jöns Budde, “utan tvivel den utgående medeltidens produktivaste svenska skriftställare”, kalder Erik Noreen ham (1944: 63). Karakteristikken passer fortræffeligt, hvis man blot ikke tillægger *skriftställare* betydningen ‘forfatter’; de mange produkter der forbindes med navnet Jöns Budde, regnes stort set alle for oversættelser eller bearbejdelser, ikke originalværker.

Ud over skribentvirksomheden ved man ikke meget om ham. Han må være født senest i 1437, da optagelse i birgittinerordenen forudsatte fyldte 25 år, og han vides at have været broder i birgittinerklosteret Nådendal i Finland i 1462. Han kan tidligst være død i 1491, da han præsenterer sig i et par egenhændige efterskrifter af dette år (jf. ndf.). En del af den mellemliggende tid må han foruden som skribent have tilbragt som betroet administrativ medarbejder ved sit kloster, at dømme ud fra en række dokumenter fra årene mellem 1459 og 1471. Her optræder han enten som juridisk agerende i forskellige sager eller som formodet skriver, jf. Ahlbäck 1952: 99 ff. og — delvis med forbehold over for skriverattributionen — Tiisala 1993: 216. At hans nationalitet har været finsk, snarest midtösterbottnisk, har Olav Ahlbäck argumenteret for på fonetisk og morfologisk grundlag (1952).

Jöns Budde giver sig udtrykkelig til kende som skriver tre steder i A 58, på de to første med en karakteristisk beklagelse af skriftens udseende, hvad enten den så er udsprunget af et oprigtigt hjerte eller affektet beskedenhed i bedste klassiske stil: *Frater johannes ræk male scripsit hec* (Hultman 1895: 121) og *Thettæ screff broder jönes ræk / Æn tha at scrifften ær allom othæk* (Hultman 1895: 143; om Buddes alternative tilnavn *Ræk* først og fremmest Ahlbäck 1952: 140 ff.). Den alle modbydelige skrift regnes for gennemgående i håndskriftet, i al fald indtil

de sidste tre læg — fragmentet om den hellige fru Karin —, hvor (sprogligt og) palæografisk afstikkende træk har gjort skriversidentiteten omdiskuteret (jf. bl.a. Tiisala 1993: 214 m. henvisn.).

Det er vel ikke så sikkert at Jöns Budde var blevet A 58' eponym, hvis hans medarbejderskab havde indskrænket sig til mekanisk afskrivning; men det har det heller ikke på nogen måde. For om tre andre tekster meddeler han at han *vtthydde* 'oversatte' dem (jf. Ahlbäck 1952: 4), og ifølge en række forskere, med Erik Noreen og Olav Ahlbäck som de seneste og udførligste, kan dette udsagn antagelig udvides til at gælde alle ti tekster i håndskriftet. Noreen har haft opmærksomheden koncentreret om ordforrådet og fundet det specifikt Buddesk i håndskriftets større tekster; derfor regner han også de to korte stykker om biskop Albert den hellige og om de tolv gyldne fredage for sandsynlige Budde-skrifter, endskønt de ikke selv afgiver leksikalsk materiale til en sådan konklusion (1944: 55). Ahlbäcks undersøgelse er fonetisk, herunder morfofonetisk, orienteret, hvilket betyder at også småstykkerne har kunnet levere data til konklusionen (jf. Ahlbäck 1952: 6).

Noreen og Ahlbäcks konklusioner er nylig draget i tvivl for fru Karin-tekstens vedkommende (Tiisala 1993). Et tilsvarende forsøg skal ikke gøres her m.h.t. nogen tekst; men begges summariske dom om at det kun var fra latin Jöns Budde oversatte (Noreen 1944: 2, Ahlbäck 1952: 1, jf. Lauréns lette korrektiv 1972: 13 note 24), skal prøves på det lille og lidet udforskede stykke om de tolv gyldne fredage, der indgår i én af de to sektioner i håndskriftet som Jöns Budde har erklæret for skrevet i 1491 (jf. Hultman 1895: XVII f.). Desuden skal det stof der er unikt for stykket i forhold til fredagstekstraditionen som helhed (hvorom straks ndf.), beskrives og om muligt proveniensbestemmes. Stykket optrykkes som bilag 1 ndf. efter Hultmans meget pålidelige udgave (1895: 187–188), jf. Ahlbäck 1952: 9.

Fredagsteksten i A 58 viser sig at være udløber af en vældig og vidtfor-grenet europæisk tradition. Dens spredning er endnu ufuldstændigt kortlagt (jf. oversigten hos Frederiksen u. udg.); men der kendes i al fald herhenhørende tekstvidner i dusinvis, fra England i vest til Rusland i øst, fra Sverige i nord til Middelhavslandene og Balkan i syd, det ældste kendte er fra det 12., det formodet yngste fra det 19. århundrede. Kernen i teksten er et budskab om at man kan opnå stor belønning — først og fremmest evigt liv — hvis man pålægger sig nærmere specificeret afholdenhed på tolv årlige fredage.

Det formentlig mest iøjnefaldende træk ved denne overlevering er

dens rige variation. Den er forståelig nok for så vidt som teksten kun er en let udvidet remse og altså ligger fjernest tænkeligt fra de udpræget litterære, klassiske og lærde tekster, hvis høje status har kunnet beskytte mod mere radikale indgreb fra (af)skrivnerside og derved gjort dem særlig modtagelige for den stemmatiske metode (jf. nærmere Andersson 1993: 16 ff.).

Der optræder bl.a. variation i de belønningsløfter som afgives, i sammensætningen af fastedagslisten, i betegnelserne for de kirkelige mærkedage og i formuleringen af vilkårene for afholdenhed. Hvad fx de sidste angår, er hovedregelen faste på vand og brød fra morgenen til aften; men i et tidlig-ny(høj)tysk tekstvidne fra Köln er fasten modificeret til at være på øl og brød (*Wan hey dese xij vrigdage vastet So sal hey sy vasten tzo bire vnde tzo brode* Darmstadt Hs 968 fol., fol. 306r, jf. Achten & Knaus 1959: 256 ff.), og i et italiensk vidne fra det 14. århundrede nævnes det ikke hvad man skal holde sig til, men derimod hvad man skal holde sig fra: vin, (tilberedt) mad og sin kone, hvem der da har én ([...] *guardare da vino e da cotto, e dalla propria moglie chi l'ha* Amati 1866: 6).

Variationen er ikke begrænset til udskiftelighed af enkelte indholdselementer, men omfatter også tekstens struktur og omfang.

I nogle tekstvidner fra Middelhavslandene indgår fx et afsnit der også stedvis optræder som selvstændig tekst (jf. først og fremmest Meyer 1883: 96 f. og Gaidoz 1888–1889: 133 ff.). Det begrundes fredagens egnethed til faste, idet det opregner en serie begivenheder — overvejende bibelske eller bibelsk forankrede og overvejende negative — som skulle være indtruffet netop om fredagen: syndefaldet, Kains drab på Abel, syndfloden, bebudelsen, barnemordet i Betlehem, hals-hugningen af Johannes Døber etc. etc., jf. fx begyndelsen af begivenhedslisten i et italiensk tekstvidne fra det 15. århundrede (Biblioteca Palatina, Firenze, cl. I, ord. II, cod. XIX, fol. 164r, jf. Palermo 1853: 25 f.): *E pero si digiunano questi venardi per che Adamo fu fatto di uenardi / e di uener[di] pecco / E di uenerdi Caim occise abel suo fratello E di uenerdi uenne lo diluio sopra la terra [...]*. Tilsvarende stof forekommer i den særlige østeuropæiske gren af traditionen som folkloristen m.m. Aleksandr Veselovskij (1875: 334) har kaldt den elefterianske efter rammens hovedperson, Eleutherus; men her er fredagsbegivenhederne vævet ind i fastedagslisten, sådan at de enkelte faste-fredage uden explicit angivet årsagssammenhæng er synkroniseret med hver deres fredagsbegivenhed, jf. fx begyndelsen af fastedagslisten i et formentlig serbisk tekstvidne fra det 13. århundrede (i fransk oversæt-

telse, Martinof 1858: 69): 1° *Vendredi de mars, jour où Adam fut exilé du paradis pour avoir désobéi au Seigneur.* 2° *Vendredi avant l'Annonciation, Caïn tua son frère Abel, à la troisième heure. Ce fut le premier mort d'entre les hommes.* 3° *Vendredi avant Pâques, crucifiement de Notre-Seigneur, à la neuvième heure [...].*

Et andet eksempel på intertekstualitet er hentet nord for Alperne. I en sikkert vidtudbredt bøn til Jesu bloddråber, bl.a. overleveret i en gammeldansk bønnebog (Anna Brades), nævnes mellem belønningerne til den der fremsiger en rigelig mængde pater noster for Jesu bloddråber, *ath døde han then samme monæth eller aar / som han begyntæ forscreffne bøn / tha vorde hans løn æy thess mynnæ æn han haffde henne læst i xv aar* (Nielsen 1949: 45), og flere vidner til fastedagsteksten, fx det i den gammeldanske bønnebog AM 784 4to, nævner tilsvarende blandt belønningerne for fredagsfaste at *om han dør i thet aar som han begynner at faste tesse xii fredaghe tha skal han haffue then same løn som han hadhe fulkommet them i the xii aar samfast [...]* (Nielsen 1963: 441).

De latinske tekstvidner som indtil videre er kendt, er kun tre i tal, og om det ene vides blot at det begynder med ordene *Clemens episcopus servorum Dei Romanorum dixit quod invenerat in actibus*, samt at det befinder sig i et håndskrift fra det 14. århundrede; kilden til denne viden, Aleksandr Veselovskij (1875: 329), angiver nemlig håndskriftets signatur på sådan måde at det nærmeste man kommer lokalisering, er en (ukatalogiseret ?) samling i et (italiensk ?) bibliotek ("Palat. st. [= stanza ?] 21, sc. [= scaffale ?] 2, cod. 218.[..]"). Dette vidne har derfor ikke kunnet pågtes her. Dog leverer Veselovskij tilstrækkeligt stof (læsemåderne *Clemens episcopus servorum Dei Romanorum* og *in actibus*) til at man kan konstatere at det tekstkritisk rangerer lavere end vidnet i Vat. lat. 3838, at dømme ud fra de nedennævnte kriterier.

Det andet latinske vidne, i Rouen-håndskriftet A 454 fra tiden omkring år 1300, har ikke meget til fælles med fastedagsteksten i A 58. Det består blot af en rå fastedagsliste med forudgående oplysning om at her kommer de dage på hvilke apostlene fastede, og (hvorpå) enhver kristen bør faste, fordi Jesus blev korsfæstet og mange helgener *martyrisati* (snarest vel i betydningen 'martret (til døde)') netop på en fredag, jf. Meyer 1883: 97 f.

Det tredje har lidt flere lighedspunkter med A 58-teksten og tiltrækker sig ikke alene interesse som det ældste af alle kendte tekstvidner, men også som det der måske ligger tættest på den originale fredagstekst, i al fald inden for den traditionsgren som Veselovskij har

kaldt den klementinske (1875: 334). Den gren opfylder A 58-teksten betingelsen for at tilhøre, i og med at en vis pave Klemens her udgives for finder eller meddeler af budskabet om fredagsfaste, jf. l. 5 ff.: [...] *Sanctus Clemens* [...] *Scrifuer j swa maattho. Jak hafuer funnet* [...] *At herren jhesus* [...] *sagde At xij gyllene friedagha æru om aaret, hulka tu scal granliga ok gudliga fasta* [...]. Dette vidne er overleveret i et håndskrift fra det 12. århundrede, Vat. lat. 3838 (jf. Mercati 1901: 63 f.), og bortset fra at det er kommunikativt klart og konsistent i sit indhold, kan der især tillægges det tekstkritisk værdi af følgende grunde:

1) fordi det med formuleringen *Ego Clemens romanus pontifex* opbevarer den rigtige tradition om at den pave Klemens der utvivlsomt er på tale (Klemens I, pave ca. år 100), bar proveniensangivelsen *romanus* som personligt tilnavn (jf. fx v. Funk 1884). Med en enkelt mulig undtagelse har de andre vidner som nævner Klemens, enten ingen proveniensangivelse overhovedet, eller også lægger de den entydigt til stillingsbetegnelsen *pave*, hvad let vil kunne forklares som en banalisering (jf. bl.a. Κογῶ Κλημοις πάπα Ρῶμοις Mercati 1901: 240, *Je Clemens, qui fui apostoiles de Rome* Veselovskij 1875: 333, *Sanctus clemens then fierdhe pawe i rom* Nielsen 1963: 441). Undtagelsen er et middelnedertysk vidne i Hamburg-håndskriftet Petri 30b (hvorom Brandis & Maehler 1967: 66 ff.); det har *paues clemens van rome* (fol. 29r), hvis *van rome* både kan referere til *clemens* og til *paues (clemens)*;

2) fordi det giver en specifik kildehenvisning der ikke er helt ved siden af. Klemens siger om sit fund af fastebudskabet: *Inueni in canonibus apostolorum, quod Dominus dixit ad beatum Petrum magistrum meum de duodecim diebus ueneris, in quibus omnes christiani [...] ieiunare debent*, og *Canones Apostolorum* samt tvillingskriftet *Constitutiones Apostolorum* er vitterlig apokryfer der ifølge eget udsagn stammer fra apostlene, af traditionen har været tillagt Klemens (som redaktør), efter alt at dømme dog med urette, og indeholder omtale af stationsfasten, d.v.s. faste på bestemte ugedage (onsdage og fredage) da kristne i særlig grad skulle være på deres post (*statio*) (jf. bl.a. v. Funk 1884, v. Drey 1884, Heusser 1886). Bortset fra et par sene og folkesproglige vidner der har en tilsvarende formulering (*Canones Apostolorum* i de tyske bondepraktika trykt i Augsburg 1508, jf. Hellmann 1896 u.s., og i *apostola skipilsom* i et fornsvensk vidne i Uppsalahåndskriftet C 213, jf. Geete 1900: 292), er kildeangivelsen ellers anderledes upræcis, for så vidt som

den overhovedet optræder: *Apostlenes Gerninger*, hvor der vel at mærke ikke gives nogen instruks om faste, *apostlenes bog, de guddommelige skrifter* og lign., alt let forståeligt som mulige udspringer af *Canones Apostolorum* (jf. bl.a. ἐκ θεῶν γραφῶν Mercati 1901: 240, *negli atti degli apostoli* Amati 1866: 5, *in der apostolen boke* Lüneburg Theol. 2° 83 (hvorom Fischer 1972: 159 ff.) fol. 190v, *i appostel gemyngher oc bøgher* Kroon et al. 1993: 106).

Man kan naturligvis ikke udelukke at disse træk skyldes en forholdsvis veluddannet persons forbedringsforsøg og altså er sekundære ("en forholdsvis veluddannet persons forbedringsforsøg" er netop hvad der ndf. vil blive hævdet om fredagsteksten i A 58); men det virker trods alt mindre sandsynligt at nogen latiner med kirkehistorisk indsigt skulle have fundet en naiv tekst fra den religiøse subkulturs overdrev omarbejdselsværdig, end at et fingeret åbent brev, hvis forfatter sikkert gerne har villet forsyne sit produkt med et skær af autenticitet, i tidens løb har mistet sine mere esoteriske indslag (om Vat. lat.-tekstens karakter af fiktion Mercati 1901: 80).

Som det af de kendte latinske tekstvidner der står A 58-vidnet nærmest, er Vat. lat.-teksten trykt i bilag 2 ndf. Hvis den virkelige skulle repræsentere oversættelsesforlægget, er så meget sikkert: sproget i oversættelsen kan ikke have sit særpræg af den grund som Johannes Bureus gav da han karakteriserede Buddes Suso-oversættelse som "den wärsta Svenska som finnes skal": "quia verbalis sepe translatio" (her citeret efter Laurén 1972: 13 f.).

Imidlertid rummer A 58-teksten træk der ikke kendes fra latinen, men nok fra andre dele af traditionen, nordligere og rent folkesproglige, hvilket taler imod at oversættelsesgrundlaget faktisk skulle have været (kun) latinsk. Det drejer sig vel at mærke ikke om træk der viser hen til et enkelt muligt direkte forlæg, men om træk med spredte paralleller.

Det mest iøjnefaldende blandt disse træk er belønningsserien i A 58.

Der udloves mange slags belønninger rundt omkring i overleveringen, i al fald i den klementinske gren, som interessen her er samlet om. Mest rimeligt (autentisk ?) virker Vat. lat.-vidnets løfte om at den fastendes sjæl i dødsstunden vil blive mødt og opvartet af engle; for det alluderer til den analoge episode i Jesu efterfølgelsesværdige liv, da han havde holdt stand mod djævelens fristelser, skønt udpint efter fyrre døgn faste i ørkenen (Matt 4,11). I Vat. lat. siges om den tappert fastende at *in exitu anime sue accedent angeli et ministrabunt ei*, og i

Vulgata tilsvarende om den af fristeren forladte Jesus: *ecce angeli accesserunt, et ministrabant ei.*

Dette løfte går igen i mere eller mindre udsporet og udbroderet form i stort set alle de tekstvidner der omtaler lønnen for at holde fredagsfaste; men det suppleres navnlig i nordligere vidner med andre løfter, enten sådan at der foruden hovedbelønningen udloves specialbelønninger for fredagsfaste i et nærmere angivet åremål (jf. fx Geete 1900: 292), eller sådan at belønningen 'sjælens frelse (ved englehjælp)' indrangeres i en hel belønningsserie (fx Reiterer 1905: 96–97), der nogle steder kun gælder fredagsfaste i tolv år (fx Nielsen 1963: 441). Efterhånden kommer sjælfrelsemotivet til at fortone sig noget, fordi der også stilles verdslige begunstigelser i udsigt, formentlig stik imod selve fasteideen. I så henseende hører A 58-vidnet til de mest rundhændede i traditionen.

Der kendes ikke nogen nøjagtig parallel til dets firleddede belønningsserie; men et engelsk (Lenihan 1868: 330) og to nytyske vidner (Reiterer 1905: 96–97 og 1907: 449–450) — alle af uvis, men tilsyneladende relativt sen dato — har bestanddele, ligeledes nummererede, der i høj grad ligner A 58' to første belønninger. A 58' løn nr. 1 — *Then førstæ lønen ær At hon [d.v.s. ethvert menneske som overholder fredagsfasten] scal faa ok hafwa ympnit godz ok æghædela til skelligit liffuene swa lenge hon liffwer* (l. 11–12) — svarer til helligåndsgave (sic) 3 i de to tyske tekster (*die dritte Gab ist, dass er in keine grosse Armut kommen kann* Reiterer 1905: 97 resp. *3tens dass er in keine Armuth kommen wird* [..] Reiterer 1907: 449). Løn nr. 2 — [..] *at hon alder scal døø aff pestilencia eller braadh dødh, vtan scal faa fore syna vtferdh gudz verdoga lichame, helga øyelse ok alla helge kirkenne sacramenta* (l. 13–15) — svarer til den første gift i den engelske tekst — *First, he shall not die a sudden death, nor he shall not die without the holy rites of the church* (Lenihan 1868: 330), helligåndsgaverne 2 og 1 i den ene tyske tekst — *Die erste Gab ist, dass er ohne hochwürdigem Sakrament nicht verschieden mag; die zweite Gab ist, dass er in keinen bösen Tod nicht sterben werde* (Reiterer 1905: 97) — og helligåndsgaverne 1 og 4 i den anden — *1tens dass er keines bösen Todes sterben wird* [..] *4tens dass er ohne das hochwürdigste Sakrament nicht sterben wird* (Reiterer 1907: 449). Løn nr. 3 i A 58 — [..] *At hon ther medher fortienæ ma jnnerligaste gudz hyllist ok venscapp ok bewara hona fore alla verldzliga skam ok obrygdilse* (l. 16–17) — har knap nogen modsvarighed i den øvrige overlevering, nærmest kommer måske det generelle løfte *Swer siu [d.v.s. fastedagene] vastet ze brot und wazzer, der chumt nimmer in chain not, im helf got dar auz*

(Veselovskij 1875: 330) i et middelhøjtysk vidne. Løn nr. 4 derimod — [...] *At gud vill henne gifwa eeth wthmerkt sæthe j blandh alla syna wth valda vener j hymmerikis rike* (l. 18–19) — må være identisk med den gennemgående saligheds- eller Paradisbelønning, blot uden det karakteristiske moment 'englehjælp', men til gengæld øjensynlig udsat for Jöns Buddes snakkesalighed; hertil findes paralleller, skønt ikke særlig nærliggende, flere steder i overleveringen, jf. [...] *in paradiso n'andrà alla sua fine* Amati 1866: 6, [...] *lanima sua sia portata in paradiso* i det ovennævnte Firenze-håndskrift, [...] *dass die Seel von seinem Leib genommen und in die ewige Freud geführet werde* Reiterer 1905: 97 og [...] *dass sie [d.v.s. die seligste Mutter Gottes mit allen Heiligen] seine Seele in das ewige Leben führen wird* Reiterer 1907: 449.

Da lignende nummererede belønninger sikkert går igen i mangfoldige folketrosprægede tekster (jf. først og fremmest Szövérfy 1958: 4 f.), er det selvfølgelig muligt at belønningerne i A 58 er hentet fra andre kilder end fastedagstekstens egen overlevering; men når der nu findes paralleller i den, er det også mest sandsynligt at de er kommet derfra til A 58.

For afhængighed af folkesprogstraditionen taler endnu nogle træk. De er ikke i sig selv så signifikante som belønningerne; men sammen med dem og hinanden er de nok egnede til at gøre hypotesen om et latinsk (eneste) forlæg tvivlsom. Blandt de vigtigste skal disse fremhæves, i den rækkefølge hvori de optræder i teksten:

1) epitetet *gylden* brugt om fastefredagene, der i øvrigt også bærer andre epiteter: Firenze-håndskriftet kalder dem *li .xij. venardi generali* (fol. 164r), hvad vist bedst kan oversættes 'de tolv hovedfredage', det middelhøjtyske omtaler dem som de tolv udvalgte eller udmærkede fredage (*aus genommen* Veselovskij 1875: 330), Augsburg-trykket af 1508 som de tolv gode fredage (*Von den .xii. gueten Freytagen* Hellmann 1896 u.s.) og hele fem vidner som de tolv gyldne do. Foruden A 58 er det det engelske (*The Golden Fridays of the Year* [...] *Whosoever fasteth on the Golden Fridays* [...] Lenihan 1868: 330), tre tyske (*Erklärung der hlg. zwölf goldenen Freitag* [...], *so hat Christus der Herr selbst die zwölf goldenen Freitage gesetzt* Reiterer 1905: 96, *hir volghet na de nuttegheyt vnde be dudinghe der xij ghuldenen vrigdaghe* Hamburg Petri 30 b fol. 29r, *Nota van den guldenen vrigdaghen* Lüneburg Theol. 2° 83 fol. 190v) og et gammeldansk (*her vpp regneß the xii gyldhen fredaghen* Simonsen & Nordentoft 1970: 238). Når man kan drage trækets signifikans i tvivl, skyldes det at *de tolv gyldne fredage* muligvis har været det navn hvorunder teksten var

alment kendt (om brugen af adjektivet *gylden* i den folkeligere ende af den middelalderlige andagtslitteratur jf. Szövérfy 1958: 13 f.).

2) fravær af bemærkningen om at Klemens har beredt sine medmenesker evigt liv. Foruden i Vat. lat. 3838 ([...] *parau i vobis uitam eternam*) findes den alt i alt kun tre steder i overleveringen, så vidt denne nu er kendt (*Ich wil eüch machen ewigs leben* Hellmann 1896 u.s., *jch wil machen ekynnenn* [sic] *wech tzo dem ewigen leuen* Darmstadt Hs 968 fol. 305r og *Clemens* [...] *han rädh oss eth ewärdeligith liffwerne* Geete 1900: 292). Hvad der især gør signifikansen tvivlsom, er ytringens provokerende karakter. Skrivere og oversættere kan tænkes at have udeladt den uafhængigt af hinanden, som den åbenlyse overtrædelse af den gode kristelige dyd *modestia* den jo er. Hos udgiveren af Vat. lat. 3838, den senere kardinal Giovanni Mercati, kender forargelsen ingen grænser: "Con temerità od inabilità intollerabile il falso Clemente, in vece d'una salutatione o d'altro, dice tondo tondo, quasi fosse Dio: *parau i vobis vitam eternam*" (1901: 80).

3) omtalen af Klemens' kilde som *Sancti petri bøker ok lærdom* (I. 7). Paralleller hertil er vel udtryk som [...] *dem buch das da haissett Canones Apostolorum* (Hellmann 1896 u.s.), [...] *der Apostel boeche* (Darmstadt Hs 968 fol. 305r), [...] *der apostolen boke* (Lüneburg Theol. 2° 83 fol. 190v) og [...] *apostel gernyngher oc bøgher* (Kroon et al. 1993: 106). Bortset fra at paralleliteten ikke er særlig fremtrædende, kunne den tænkes at være tilfældig for så vidt som det muligt oprindelige *Canones Apostolorum* jo sikkert er oplagt offer for banalisering, jf. ovf.; men ordvalget *bog/bøger*, hvortil *lærdom* i A 58 sikkert blot skal forstås som en dublering, jf. ndf., er næppe det mest nærliggende og i al fald ikke det eneste mulige banaliseringsresultat (jf. ovf. om *Apostlenes Gerninger*), derfor næppe heller helt uden signifikans.

4) fravær af oplysningen om fastens varighed (jf. latinens *usque ad uesperas*). Den savnes i mange tekstvidner, bl.a. det engelske (Lenihan 1868: 330), det middelhøjtytske (Veselovskij 1875: 330), det i Augsburgstrykket (Hellmann 1896 u.s.), det i håndskriftet Darmstadt Hs 968 (fol. 305r) og de to af Reiterer udgivne nytyske (1905: 96 og 1907: 449). Den kan også siges at være undværlig for så vidt som fastevarigheden dels formentlig har ligget implicit i ordet *faste* (jf. Andrén 1959: 183 om forholdet i fornsvensk), dels vel været nogenlunde alment kendt. Dette træk har altså meget ringe beviskraft; når det overhovedet næv-

nes, skyldes det at det er fælles for en lille gruppe tekstvidner, hvori blandt A 58, som også har enkelte andre træk tilfælles og altså måske udgår fra en fælles hyparketype. Det må dog generelt siges at være en delikat sag at ræsonnere stemmatisk over for så dynamisk eller livlig en overlevering som fredagstekstens (om termen dynamisk Andersson 1993: 16 ff., livlig Rubow 1938: 102).

Trods visse usikkerhedsmomenter turde det hermed være sandsynliggjort at den fredagstekst eller den kollektion af fredagstekster der dannede udgangspunkt for bearbejdelsen i A 58, snarere har været (nordligere) folkesproglig end latinsk — i det mindste at den (nordligere) folkesproglige tradition har været bearbejderen bekendt. Man kan desværre kun gisne om hvilken (folke)sprogform den har været ham bekendt i. Mange af paralleltrækkene befinder sig i (høj)tyske tekster, og kulturudvekslingen mellem omverdenen og Sverige og Finland gik gerne over tysk område i senmiddelalderen. Derfor vil tysk være et rimeligt gæt, hvilket i øvrigt ikke udelukker Jöns Budde som bearbejder (jf. bl.a. Laurén 1972: 13) (om det enkeltstående latinske indslag *et vnum adoravit* ndf. pass.).

Det er med velberåd hu at der ovf. er talt om bearbejdelse og bearbejder, ikke bare oversættelse og oversætter; for hvor grundigt man end støver rundt i krogene af den kendte fredagstekstradition, så finder man højst dækning dér for ca. halvdelen af hvad der står i A 58' fredagstekst. Det spørgsmål som herefter står til overvejelse, er hvad resten er for stof og hvor det er kommet fra.

At Jöns Budde interfererede med sit oversættelsesgrundlag, er først og fremmest påvist for én teksts vedkommende, oversættelsen af Mechtild von Hackeborns *Liber specialis gratiæ*, der er emne for Christer Lauréns doktorafhandling (1972). Christer Laurén har desuden undersøgt oversætterens friheder i fru Karin-teksten i A 58, med omtrent samme resultat (1973: 47–54, 69 f.).

Nogle af Mechtild-oversættelsens — mere eller mindre markante — Budde-træk genfinder man i fastedagsteksten i A 58.

Blandt de tillæg med speciel tilknytning til prædikestilen som Christer Laurén har fundet karakteristiske for Mechtild-oversættelsen (1972: 72 ff.), synes der i al fald at være en mulig modsvarighed til typen 'citerat (med påfølgende oversættelse)' (jf. Laurén 1972: 76 ff.): *et vnum adoravit Ok dyrkædhe all enan* (l. 37–38) (om citatets proveniens nærmere ndf.). Både Christer Laurén (1972: 76 ff.) og Lars Wollin (1981: 38)

har fremhævet brugen af latinsk citat (plus oversættelse) som særlig yndet af Budde. Christer Laurén har desuden påvist at den både optræder i de oversatte og i de frit tilføjede passager i Mechtild-oversættelsen, og at den har sine stort set eneste paralleller i postillerne — og det sikkert i betydelig videre omfang end de af Klemming og/eller Geete 1880, 1893 og 1905–1906 udgivne samlinger lader ane; for her er de latinske citater som bekendt udeladt “såsom för oss aff ingen nytta” (Klemming 1880: 304). Når ordene *et vnum adorauit* ikke er forsynet med kildehenvisning som tilsvarende oftest er det i Mechtild-oversættelsen (jf. Laurén 1972: 76 ff.), kunne det bl.a. tænkes at bero på at strukturen i fredagsteksten sætter grænser for vidtløftigheden.

Et par af de Budde-træk i Mechtild-oversættelsen som ifølge Christer Laurén (1972: 105 ff.) er uden speciel tilknytning til prædikestilen, genfindes tilsyneladende også i fastedagsteksten. Det er dog træk der til dels minder om de forskellige typer sproglig ekspansion som Roger Andersson har observeret i det sekundære lag østnordiske postiller af den såkaldte ß-redaktion, og som han regner for populariserende (1993: 111 ff.), altså træk der i al fald ikke er utypiske for prædikestilen:

1) den hyppige brug af adjektivet *hellig* (især) lagt til ord der betegner foretelser med direkte eller indirekte forbindelse med guddommen (jf. Laurén 1972: 108 f.): *alla helge kirkenne sacramenta* (l. 14–15), *helga prophetanom helyas* (l. 22), *helga berghet oreb* (l. 23), *helge propheten jeremias* (l. 25) etc.; karakteristisk er formentlig også adjektivbrugen i forbindelser som *myns kereste mestæres [...] bøker* (l. 6–7), *medh [...] jinnerliga ødhmyukt* (l. 9–10), *gudz verdoga lichame* (l. 14), *jinnerligaste gudz hyllist* (l. 16–17) og *thet menlösæ lambet jhesum christum* (l. 29) (jf. Laurén 1972: 110 f.).

2) brug af glosserende tillæg og af forklaringer i anden form, herunder sammenligninger (jf. Laurén 1972: 113 ff., 119 ff.): *Then fyerde ær næst fore vaars herres opferdh til hymbla som kallas Ascensionis* (l. 30–31), *Then fempte ær fore penthecostes som kallas pingxdagha høgtidh* (l. 33), *([...] nar han saagh tre men gonga fram om sik ther han sath et vnum adorauit Ok dyrkædhe all enan) Som ok vi dyrkom enfaldogan gud fader ok son ok then helga j trøm personis* (l. 37–39), *swa som gullet owergar allan malm (Swa ouerga thenna xij friedaga alla andra)* (l. 2–3).

3) brug af med (interpretatorisk) *åller* og især *oc* forbundne tautologier (jf. Laurén 1972: 133 ff.): *pestilencia eller braadh dødh* (l. 13), *funnet ok*

understondet (l. 6), *mestæres ok døpefaders* (l. 6–7), *bøker ok lærdom* (l. 7), jf. ovf., etc. etc.

I lyset af Mechtild-parallellerne er det nærliggende at tilskrive Jöns Budde disse indslag i fastedagsteksten i A 58.

De nævnte indslag er imidlertid at regne for rene krusninger på overfladen i forhold til tekstens mest iøjnefaldende særstof, der synes at være uden Mechtild-parallel. Det skal omtales her under betegnelsen det typologiske stof.

Ligesom i den ovennævnte elefterianske traditionsgren er hvert led i opregningen af fastedage forsynet med oplysning om at en bestemt begivenhed skulle have fundet sted den pågældende fredag; men bortset fra korsfæstelsen på langfredag, som jo dels er selvindlysende, dels overtallig i A 58, er begivenhederne vidt forskellige de to steder. I den elefterianske tradition er de som sagt overvejende negative og normalt uden gennemskuelig sammenhæng med fastedagens placering i kirkeåret. I A 58 har de derimod en særdeles sindrigt udtænkt sådan, og der skal de formentlig forstås rent positivt. De danner (bortset fra korsfæstelsen) en slags typologiske paralleller til, eller er præfigurationer af, de begivenheder som kirken fejrer på de helligdage hvorefter fasten bestemmes (om typologi se fx Bläser 1965, Lausberg 1990 § 901).

I godt halvdelen af tilfældene finder man umiddelbart forståelige, regulære typologiske paralleller i A 58-teksten:

fastedagen forud for Mariæ bebudelse (2. fredag) siges at være den dag da profeten Jeremias blev dannet og helliget i moders liv (jf. Jer 1,5);

langfredag (3. fredag) siges at være den dag da Abraham ofrede Isak (jf. 1 Mos 22,9 ff.);

fastedagen forud for helligtrefoldighedsfest (6. fredag) siges at være den da Herren sammen med to engle åbenbarede sig for Abraham i teltdøren (jf. 1 Mos 18,2 ff.);

fredagen før (den første pave) Peters (og Pauls) dag (8. fredag) siges at være dagen da (Israels første ypperstepræst) Aron blev indsat i sit embede (jf. 3 Mos 8,1 ff.);

fredagen før Marias fødselsdag (9. fredag) skulle være dagen for blomstringen af Arons stav (jf. 4 Mos 17,23; om Arons stav som et velkendt gammelt Mariasymbol bl.a. Dahlby 1985 § 82);

fredagen før Mikkelsdag (10. fredag) — festdagen for ærkeengelen Mikael, der ifølge Det Nye Testamente går i åben og sejrrig konfrontation med djævel og drage (jf. Jud 9 og Åb 12,7 ff.) — siges at være dagen da ærkeengelen Rafael løste Sara *aff diefulskapet*, d.v.s. den gang da Rafael fik lempet Sara og Tobias frelst gennem bryllupsnatten, efter at hendes syv første mænd i samme situation var blevet ombragt af en ond ånd, alt ifølge den populære gammeltestamentlige apokryf Tobits bog (hvorom bl.a. Asmussen 1970);

fredag i tamperdagene før jul (11. fredag) skulle være den da Gud åbenbarede sig for Moses i den brændende busk (jf. 2 Mos 3,2 ff.; om den brændende tornebusk som symbol for Jesu fødsel bl.a. Dahlby 1985 § 32).

I et par tilfælde synes fantasien at være sluppet op, for så vidt som paralleliseringen holdes inden for Det Nye Testaments horisont og altså ikke kan kaldes egentlig typologisk: fastedagene før Kristi himmelfart og pinse (henholdsvis 4. og 5. fredag) omtales kun som udmærkede ved at Jesus på dem forudsagde henholdsvis sin himmelfart (jf. Joh 20,17) og pinseunderet (jf. ApG 1,5 ff. og Luk 24,48 f.). "Profeten" Enoks optagelse i himmelen, der her noget gådefuldt er henlagt til fredagen forud for Johannes Døbers dag (7. fredag), havde ellers været passende typos på himmelfarten, skulle man tro (jf. bl.a. Dahlby 1985 § 371q om typologisk brug af Enoks optagelse i *Biblia Pauperum*). Men sidestillingen af Enok og Johannes er nok alligevel fuldt tilsigtet og tituleringen af Enok næppe blot et udslag af den fra postillerne kendte tilbøjelighed til at smykke enhver påberåbt bibelsk autoritet med profetnavn (jf. Ejder 1976: 186 f.). I Judas' Brev, der antagelig også indeholder nøglen (eller en af nøglerne) til sidestillingen af Mikael og Rafael (jf. ovf.), viser det sig at urfaderen Enok citeres for forudsigelser og straffeord af ganske samme art som Johannes Døbers velkendte i ørkenen (jf. Jud 14 f. og (bl.a.) Matt 3,7 ff.). Når det lidt vildledende er Enoks optagelse der nævnes i teksten, behøver forklaringen ikke at være anden end at optagelsen er den eneste begivenhed Det Gamle Testamente meddeler fra hans tid (1 Mos 5,24), og altså nødvendigvis den eneste hvorved Gud kunne vise ham sin særlige gunst (jf. videre ndf.).

Mens synkronismen fredag før Johannes Døbers dag — Enoks optagelse altså ved nærmere eftersyn næppe er en fejl, så må der med sikkerhed være noget galt med tekstens første og sidste synkronisme. 1.

og 12. fredag er ikke alene anbragt på tidspunkter som falder uden for det klare mønster i andre tekster, nemlig henholdsvis på tamperdag i advent mod tamperfredag (ell. lign.) i fasten og på fredag før Peters fængsel (1/8) mod normalt fredag før jul. De er også anbragt sådan at der kommer kronologisk kludder i tekstens egen fredagsrække, idet tamperdag i advent også er angivet som 11. fastedag, og den angivne 12. fastedag kalendermæssigt ligger imellem den 8. og 9. fredag (henholdsvis fredag før Peter og Pauls dag, 29/6, og fredag før Marias fødselsdag, 8/9). Endelig er de to dage synkroniseret med begivenheder der har særdeles uklar affinitet til de angivne tidspunkter: dels nedsendelsen, ved englelig mellemkomst, af vand og brød fra himmelen til profeten Elias, så han kunne vandre fyre dage og fyre nætter i ørkenen (1 Kong 19,5 ff.), dels Salomons dom (i striden mellem de to synderinder, 1 Kong 3).

Da beretningen om Jesu fyre dage og nætters vandring i ørkenen hører kvadregsimalfasten til, er det nærliggende at tro at der i det første tilfælde kan være sket sammenblanding af faste og advent, måske fordi bearbejderen/afskriveren automatisk er begyndt med begyndelsen af kirkeåret i stedet for med begyndelsen af det gamle romerske kalenderår (med nytår til marts, altså i fastetiden); det er tydeligvis det sidste der oprindeligt danner rygrad i fredagsremsen (jf. Frederiksen u. udg.). I øvrigt er det måske ingen tilfældighed at en i flere østnordiske postiller optrædende prædiken til 4. søndag i advent faktisk omtaler historien om Elias' overlevelse i ørkenen (jf. nærmere ndf.). — Fejlen i det sidste tilfælde er betydelig sværere at udrede. Et forslag er forveksling af Peters stol (18/1 eller 22/2) med Peters fængsel, idet Salomons trone, der vel også var det sæde hvorfra han afsagde sine domme incl. dommen par excellence, kunne tænkes at være tolket som gammeltestamentlig modsvarighed til den pontifikale stol (der er forbundet med dømmende myndighed, jf. bl.a. Dahlby 1985 § 125). — Med disse forklaringsforslag opstår der ganske vist mulighed for sammenfald af sidste fredag (før 22/2) og første fredag (fredag før første søndag i fasten, der kan falde fra og med 14/2). Fakultativt sammenfald af fastedage er imidlertid mangfoldigt repræsenteret i teksttraditionen (jf. Frederiksen u. udg.); så det er i al fald ikke nødvendigt at forkaste forslagene af den grund.

Mens den første af de påviste inadvartenser måske blot kunne være udtryk for bearbejderens intentionsspaltning, gør den sidste det svært at regne fredagsteksten i A 58 for en originalbearbejdelse. Er Jöns Budde bearbejderen, har han altså sandsynligvis her skrevet af efter et

forlæg der direkte eller indirekte går tilbage til ham selv; men det er vel heller ikke utænkeligt, så meget mindre som man har haft grund til en tilsvarende formodning om andet stof i Jöns Buddes bok (jf. især Noreen 1944: 6 m. henvisn. til Hultman 1895: XV).

Modsat synkronismerne i den elefterianske tradition kommer synkronismerne i A 58-teksten ikke som lyn fra en klar himmel, men er omhyggeligt indvarslet. Varslet ligger gemt i den for teksten specifikke forklaring af epitetet *gylden* (l. 2-4): fredagene kaldes gyldne fordi de overgår alle andre fredage om året p.gr.a. de *størstæ verdogheter*, '(den) meget store hæder og ære' (jf. Söderwall 1884-1918 s.v. *värdoghet*), som Gud har bevist verden på dem, ligesom guldet overgår alt (andet) malm, d.v.s. metal. For hvad er fredagsremsens typologiske begivenheder andet end meget store hædersbevisninger fra Gud til verden? Den guddommelige medvirken fremgår i næsten alle tilfælde direkte (fx *tha openbaradhe sik gud moysi j brinmande buskan* l. 49-50) eller indirekte (fx *tha løste raphael engelen* [selvsagt sendt af Gud, jf. Holm-Nielsen et al. 1970: 84] *saram aff diefulskapet* l. 47-48), og hvor den ikke gør det — fx i omtalen af Arons indvielse til yppersteprest og af Salomons dom —, der har den solid bibelsk hjemmel, jf. 3 Mos 8,1 ff. og 1 Kong 3,5 ff.; 28.

I en af Jöns Buddes frihåndstilføjelser til Mechtild-oversættelsen bruges også en sammenligning med guld: [...] *mz kärlekenom hwilkin dyrast är j dygdhomen som gullit j malmenom* (her citeret efter Laurén 1972: 120). At en tilsvarende altså findes indvævet i det typologiske stof i fastedagsteksten i A 58, taler ikke ligefrem imod at Jöns Budde skulle være stoffets ophavsmand, men næppe heller afgørende for. Dertil er sammenligningen for banal. Ifølge Söderwall (1884-1918 s.v. *malmber*) er den også belagt andetsteds i den fornsvenske litteratur, ganske vist i en tekst fra Buddes eget miljø, en Birgitta-åbenbaring: *mällan al the thingh som iak skapadhe äru min ordh* [...] *wärdogast swa som gul owir alla malma* (her citeret efter Söderwall loc. cit.).

Til gengæld taler det utvetydigt for Jöns Buddes paternitet at A 58' typologiske stof står i nært slægtskab med den østnordiske prædikenkultur.

Typologisk skriftudlægning var én side af middelalderprædikenens firfoldige skriftudlægning (jf. især Riising 1969: 87 ff.) og dukker også jævnlig op i det middelalderlige østnordiske prædikenmateriale, for langt største delens vedkommende af formodet birgittinsk herkomst (jf. Andersson 1993: 24-25, 148 ff.). Det kan man bl.a. overbevise sig om v.h.j.a. det fremragende arbejdsredskab som Bertil Ejder har stillet

til forskningens rådighed med sin katalog over det bibelske materiale i de østnordiske postiller på folkesprog (1976).

Af fastedagstekstens bibelske paralleller finder man i al fald to typologisk brugt i det østnordiske postilmateriale — for så vidt som parallellerne er rigtigt identificeret ovf. I ét af afsnittene (H, uden sikkert påvist birgittinsk proveniens) i den formentlig gammeldanske postil i Uppsala-håndskriftet C 56 (jf. Andersson 1993: 24–25, 148–174, især 173) paralleliseres Jer 1,5 — Herrens ord om at han kendte Jeremias før han dannede ham i moders liv, og at han helligede ham før han kom ud derfra — med Lukasevangeliets beretning (1,1 ff.) om engelens forudsigelse af Johannes Døbers fødsel (jf. Klemming 1893: 418 f.). I fredagsteksten i A 58 alluderes der som nævnt til Jeremias-stedet i forbindelse med en anden englelig fødselbebudelse, Gabriels til Maria om Jesu fødsel.

Den anden postilparallelisering, også i C 56 (i et afsnit, C, uden sikkert påvist birgittinsk proveniens, jf. Andersson 1993: 24–25, 148–174, især 173), er derimod af samme art som den fredagsteksten foretager: sidestilling af treenigheden med de tre mænd (Herren og to engle) der viste sig for Abraham i teltdøren (1 Mos 18,2), jf. Klemming 1893: 141: *Genesis sigher at thre unge män geste abraham hemma oc han fiöl them til foda oc badh til een sannan gudh, the thre men haffua at thydha fadher oc son oc then häli and thre j nampn oc een sanner gudh* og A 58 l. 35–39: *Then siette ær fore helgasta trefaldoghetz dagh tha openbaradhes helga patriarchanom habrae thes helgaste trefaldoghetzsens, eenheet ok trefaldoghet, nar han saagh tre men gonga fram om sik ther han sath et vnum adorauit Ok dyrkædhe all enan Som ok vi dyrkom enfaldogan gud fader ok son ok then helga j trøm personis.*

Dette sidste eksempel, hvor A 58-bearbejderen jo nær fortaber sig i ren prædikeiver, er bemærkelsesværdigt ved ikke alene at indicere åndeligt slægtskab mellem fredagstekst og postil, men muligvis også genetisk. Postillens og fredagstekstens enstemmige påstand om at Abraham kun tilbad én, viser sig nemlig at være uden hjemmel i Vulgata, jf. Gn 18,2: *Cumque elevasset oculos, apparuerunt ei tres viri stantes prope eum. Quos cum vidisset, cucurrit in occursum eorum de ostio tabernaculi, et adoravit in terram.*

Endnu en tilsyneladende frihed som fredagsteksten og postillitteraturen er fælles om, ligger i omtalen af det brød hvormed Elias klarede sig fyrrer døgn i ørkenen ifølge 1 Kong 19,5 ff.

Stedet er ganske vist ikke typologisk udnyttet i postillerne, sådan som i fastedagsteksten; men der alluderes til det et par gange i anden

sammenhæng, og hvor det gøres, kaldes brødet *askeblandet* ligesom i A 58 (l. 22). I de utvivlsomt indbyrdes beslægtede prædikener til 4. søndag i advent i henholdsvis AM 787 4to, Uppsala C 56, del A og GkS 1390 4to — postiller/postildele der alle tilhører den såkaldte α -tradition (Andersson 1993: 24, 150) med veldokumenteret birgittinsk proveniens (Andersson 1993: 153) — tales således *Vm heliam hulkin som aat asko blandat brödh ok drak vatn oc fastadhe fyratighi dagha swa at han änkte aat, teknas atirhald aff math ok dryk [...]* (Klemming 1879: 23; dette sted henvises der ikke til hos Ejder 1976, men derimod hos Söderwall 1884–1918 s.v. *asko blandadher*) / *Helias han aat asko blandat brödh, oc gik xl dagha oc nättir vdan mat, Mz hwilkom som teknas aderhald [...]* (Klemming 1893: 26) / [...] *Helyam hwilken som aat askablandæt brödh ok drak watn ok fastadhe firitighe daghæ, swa at han ængtæ aat, thet teknær aterhald aff mat ok dryk [...]* (Brandt 1865: 24). I prædikenen til 25. søndag efter trinitatis i postillen i Uppsala C 35 — formentlig også med birgittinske rødder (jf. Andersson 1993: 173 m. henvisn.) — fortælles at Elias *waknade og sag sig vm kringh Ok fik see widh sit howud eth aska blandat brödh [...] ok [...] swa som scriffuat star han gik mädh täs brödzins starkhet ok mädh täs makt j xl daga ok xliiij nätter Ok aat täs j mällan jngen annan math til täs han kom til thät bärgit oräb som kallas gudz ägit bärg ok stader [...]* (Klemming & Geete 1905–1906: 275).

Vulgata (3 Rg 19,6) kalder derimod brødet *subcinericius*, hvilket betyder 'prepared under the ashes', specielt om brød 'baked under ashes' (jf. Lewis & Short 1969 s.v. *succinericius*). Fornsvensk *blanda* kan godt bruges i betydningen 'tillstålla, åstadkomma' (Söderwall 1884–1918 s.v.), men efter Söderwalls sparsomme eksempelmateriale at dømme udelukkende ved udvidet anvendelse af betydningen 'blande eller sammensætte (en drik ell. lign.)'. Så *askeblandet*, der kun synes kendt fra disse alt i alt fem steder i den østnordiske middelalderlitteratur (jf. Söderwall 1884–1918 *asko blandadher*, GO *askeblandeth*), må i al fald kaldes en højst særpræget gengivelse af *subcinericius*, om ikke en regulær fejl. Gammeldansk Bibel oversætter altid Vulgatas *subcinericius* med *askebaketh* (ifølge GO), og hvor de østnordiske postiller i øvrigt gengiver ordet, sker det med glosen *undiraskadher* (jf. henvisningerne under 2 Mos 12,39 hos Ejder 1976).

De påviste fælles friheder kan dårligt skyldes at fastedagsteksten i A 58 er afhængig af postilteksterne; for i begge tilfælde indeholder A 58 momenter af mere ordret overensstemmelse med Vulgata end postillerne gør. Fx stemmer A 58' *nar han saagh tre men gonga fram om sik*

(l. 37) lidt bedre end C 56' *thre wnge män geste abraham hemma* med *Cumque elevasset oculos, apparuerunt ei tres vires stantes prope eum. Quos cum vidisset* [...] Gen 18,2, og ordene [...] *ambulavit in fortitudine cibi illius quadraginta diebus et quadraginta noctibus usque ad montem Dei Horeb* 3 Rg 19,8 har lidt præcisere parallel i A 58' [...] *brødh medh hulkers størk han gik j xl dagha jn til helga berghet oreb* (l. 22–23) end i nogen af de ovf. citerede postilkontekster.

Forbindelsen mellem postillerne og fastedagsteksten synes altså at måtte tilskrives fælles kildebrug. I det første af de to tilfælde kunne kilden tænkes blot at være et alment udbredt homiletisk hjælpemiddel på latin (om de middelalderlige homiletiske hjælpemidler bl.a. Andersson 1993: 13 f. m. henvisn.), d.v.s. at forbindelsen mellem A 58 og postilpassagen (uden sikkert erkendt birgittinsk oprindelse) kan være særdeles fjern. En velkendt middelalderlig storleverandør af prædikestof, Petrus Comestors *Historia Scholastica*, har faktisk belæg for postillens og fastedagstekstens påstand om at kun én blev tilbedt da Abraham fik besøg i teltet: *Cumque elevasset oculos, vidit tres viros, et occurrens illis, unum ex eis adoravit* (PL 198: 1098C). Tolkningen er dog ikke den samme hos Petrus Comestor som i C 56 og A 58 — Comestor siges i øvrigt i det hele taget at have været forsigtig med typologisk udlægning (Astås 1987: 182) —, så han er måske ikke direkte kilde her. I de Bede-prædikener som det pågældende C 56-afsnit synes beslægtet med ifølge Roger Andersson (1993: 151 m. henvisn.), er der ingen hjælp at hente da de ikke dækker stedet.

Med det andet tilfælde, læsemåden *askeblandet*, kommer postillerne (alle formentlig birgittinske) og fredagsteksten betydelig tættere på hinanden, idet den indicerer at fælleskilden må have haft nordisk sprogform, in casu antagelig svensk p.gr.a. den birgittinske oprindelse. Det er svært at forestille sig at omtydningen til 'askeblandet' skulle have latinsk baggrund når den ikke er gået ud over roden *-ciner-* 'aske(-)' i *subcinericius*. En omtydning på hjemlig grund fra et *askebagt* ell. lign. til *askeblandet* er derimod én mulighed. En anden går vejen om ad middelnedertysk *ascherich*.

I den med hånd 3 skrevne del af glossaret i Ups. C 20, hvis tidligere og noget anderledes indrettede dele har været tilskrevet Jöns Budde, om end med tvivlsom ret, jf. bl.a. Wollin 1993, forklares opslagsordet *Subcinericius* som *panis sub cinere coctus*, og det oversættes til middelnedertysk *ascerikbrot* (Tjäder 1994: 45), med en afledning til substantivet *asche* 'aske' som førsteled, jf. Schiller & Lübben 1875–1881 "*ascher, ascherich*, adj. in od. auf Asche gebacken" (s.v.). En svensk-

sproget person der står over for forklaringen *ascerikbrot* — hvad enten den nu er opsøgt i Ups. C 20 eller et lignende hjælpemiddel — kunne nok tænkes at have analyseret *ascerik-* som sammensætning af substantivet *aske* og adjektivet fornsvensk *riker* 'rig', i betragtning af at der også stedvis oversættes fra latin til fornsvensk i hånd 3 af C 20, og fra *askerig(t brød)* til *askeblandet (brød)* er springet næppe langt.

Uanset hvordan man vil forklare omtydningen til *askeblandet* — og her er blot nævnt et par mere eller mindre rimelige muligheder —, taler sandsynligheden for at den først er indtrådt ved oversættelse til nordisk/svensk. Følgelig må man også antage en nordisk-/svensk-sproget fælleskilde for postiller og fastedagstekst, og da vel snarest et birgittinsk homiletisk hjælpemiddel (bibelkommentar eller sågar -oversættelse, leksikalsk ordnet opslagsværk, prædikensamling ell. lign.); indbyrdes uafhængig benyttelse af glossarforklaringen *ascerikbrot* er ikke sandsynlig, eftersom *ascerik-* jo på ingen måde nødvendiggør oversættelsen *askeblandet*, højst gør *askerig* nærliggende.

Når det hermed påviste slægtskab mellem A 58' typologiske stof og den østnordiske, herunder birgittinske, prædikenkultur klart peger mod Jöns Budde, skyldes det at hovedbestræbelsen bag hans frie traktering af Mechtild-teksten netop synes at være (birgittinsk-)homiletisk, og at ingen af hans oversætterkolleger har tilnærmet sig de fornsvenske postiller på samme måde eller i samme grad, jf. Laurén 1972 pass., især p. 154: "[tilnærmelsen til prædikestilen] är ett överraskande grepp av en översättare, och jag känner inte till någon annan fsv. översättare som går till väga på ett liknande sätt"; titelen på Christer Lauréns 1972-afhandling er sigende nok "Predikanten som översättare". Den homiletiske bestræbelse skal sikkert ses i lyset af den birgittinerbrødrene påhvilende forpligtelse til udadvendt virksomhed (jf. især Andersson 1993: 193–204 m. henvisn.), hvis den da ikke ligefrem er resultat af at Jöns Budde var præsteviet og altså prædikant i embeds medfør (jf. Laurén 1972: 103–105).

Om tilskyndelsen fra fredagstekstens egen tradition til at bringe stoffet har omfattet andet end epitetet *gylden*, er temmelig uvist. Forskellige former for synkronisering eller analogisering mellem faste-fredage og begivenheder ell. lign. kendes ganske vist andetstedsfra; men analogiseringerne er aldrig af samme art som A 58' (bortset fra korsfæstelsen), og de analogiseringer der ligner A 58' mest, optræder i den elefterianske tekstgren der kun er overleveret i slavisk og rumænsk progform (jf. Veselovskij 1875 og Gaster 1883: 388–392). Så nogen nærliggende inspirationskilde for Jöns Budde kan i al fald ikke ud-

peges. Hans tekst måtte i påkommende tilfælde nærmest forstås som en slags opbyggelig kontrafaktur, der antyder hele den kristne forløsningshistorie v.h.j.a. typologiske analogier.

Det resterende særstof i fredagsteksten i A 58 er ikke omfangsrigt: en bemærkning om mådehold i mad og drikke kilet ind mellem belønnings- og fastedagsopregningen, *Maatelliga æthit ok drukkit ær altid væll fastat Nota* (l. 19–20), og en afsluttende oplysning dels om at sankt Gregor pave har givet stort aflad til den der overholder fredagsfasten, dels om at den fastende også skal bede et vist antal pater noster og ave Maria hver fredag, *pa synom knæom stondandes* (l. 53–57). Med Gregor menes højst sandsynligt Gregor den Store, hvis navn ofte forbindes med afladsbevillinger (jf. bl.a. Szövérfy 1958: 24 ff. m. henvisn.).

Intet udelukker at dette for en nutidig betragtning noget dubiøse stof kan skyldes bearbejderen; han må jo have vidst hvad han gjorde da han kastede sig over en folketrospræget tekst og accepterede dens — også for en nutidig betragtning noget dubiøse — budskab.

Har fastedagstekstens øvrige tradition ikke afladsløfter, så har den dog stedvis opdukkende bønneinstrukser, især i tekstvidner nord for Alperne, fx det ovennævnte Hamburg Petri 30b, hvor der i fugen mellem fredagsteksten og en variant af teksten om pater noster for Jesu bloddråber (jf. ovf. p. 128) gives det råd at *wen du wilt eten so spreke xij pater noster vnde ave maria* (fol. 29v); jf. desuden Veselovskij 1875: 331, Lenihan 1868: 330, Darmstadt Hs 968 fol., fol. 306v, Reiterer 1905: 97, Nielsen 1963: 452. Så de sidste linjer er måske alligevel traditionsafhængige, i det mindste i den forstand at de kan være udløst af selve atmosfæren omkring denne dynamiske tekst (jf. ovf. p. 127, 134 m. henvisn. til Andersson 1993).

De formodninger om et folkesprogligt forlæg og om en hjemlig bearbejders — formentlig Jöns Buddes — vidtgående medforfatterskab til fastedagsteksten i A 58 som det er søgt at begrunde ovf., kunne synes at modsiges af syntaksens umiskendelige islæt af lærd latinstil, også i de partier der er regnet for bearbejderens egne bidrag. Herhen hører bl.a. brug af fornsvensk *hvilikin* som bestemt relativt pronomen (jf. bl.a. Lindblad 1943: 132–136): *Tolff gyllene friedagha æræ j Aareno hulke thy kallas gyllene* [...] (l. 2), *Aff hulkom Sanctus Clemens* [...] *Scrifuer* [...] (l. 4–5), [...] *Aska blandat brødh medh hulkers størk han gik j xl dagha* [...] (l. 22–23) etc. Endvidere brugen af præsens participium-konstruktion med futural betydning (jf. bl.a. Ahlberg 1942: 116 f.): *tha kungiorde*

herren jhesus synom apostolis ok discipulis at han opfarande var til sin helga fadher (l. 31–32), og en række meget sene placeringer af det finitte verbum, fx denne i en hovedsætning der fungerer som samordnet eftersætning (jf. Larsson 1931: 48 f.): (*pa then dagen offradhe helge patriarchen Habraam, ysaac syn son*) *Ok gud fader pa sama dagh offradhe sin eende son [...]* (l. 27–29).

Først og fremmest Carl Larssons og Märta Ahlbergs sammenlignende studier af Jöns Buddes latinske forlægstekster og hans oversættelser (1931 resp. 1942) har imidlertid til overmål godtgjort at Jöns Budde ikke holdt sig tilbage for at latinisere mod latinen, og at han altså sandsynligvis har været smittet af “den så att säga allmänna infektion, med vilken hans [d.v.s. oversætterens] latinkunskaper och ofta ringa stilistiska färdighet ständigt hota den svenska språkkänslan” (Larsson 1931: 49, jf. Ahlberg 1942: 191 f., 194, 221 f., jf. desuden Laurén 1973: 55–68). Intet er vel heller mere plausibelt, når den overlevering der forbindes med navnet Jöns Budde, i al fald hovedsagelig består af latinoversættelser og diplomer, d.v.s. tekster støbt over en helt igennem latinsk model. Carl Larsson (loc. cit.) nævner også (neder)tyisk påvirkning som mulig forklaring på Buddes ofte udskældte syntaks — der dog selvfølgelig bør forstås på sin egen tids præmisser, som fremhævet af O.F. Hultman og Lars Wollin i hver sin kronologiske ende af Budde-forskningen (1895: XVI resp. 1983: 160). Märta Ahlberg tilslutter sig Carl Larsson med den modifikation at svensk på Buddes tid var så alment tyskpåvirket at man næppe behøver at forudsætte mere direkte nedertysk indflydelse for at forklare germaniserende træk i sproget (1942: 114). Uanset påvirkningskilde er syntaksen i fredagsteksten altså ikke nødvendigvis et argument mod Buddes medfatterskab, så lidt som mod folkesprogligt forlæg.

Da det mildest talt ikke er enhver beskreven stump fra middelalderen der er overleveret, er det ikke sikkert at udseendet af forlægget for fastedagstekstformen i A 58 nogen sinde bliver kendt. Efter det ovenstående kan man dog nok gøre sig en lidt præcisere forestilling om dette forlæg end hvad der hidtil har været antaget, vist i rent forbigående: at det skulle være latinsk.

Skelettet må have været det samme som i alle kernetekster inden for den klementinske tradition: et løfte om frelse til gengæld for faste på tolv årlige fredage og en opregning af fredagene ledsaget af en autorisation i fire trin, yderst ude fra Jesus, dernæst fra apostelen par excellence, Peter, så et apostolsk skrift og endelig pave Klemens Romeren.

Fra fastedagstekstens overlevering genkendes nogle træk i A 58 som der kun er folkesprogligt belæg for, først og fremmest serien af supplerende belønninger. De gør det sandsynligt at bearbejderen har benyttet et — ikke nærmere definerbart — folkesprogligt forlæg, og intet forbyder at antage at han kun har benyttet et sådant (eller flere sådanne).

Måske har han selv suppleret med et par detaljer der ligger i forlængelse af traditionen. Først og fremmest har han dog indvævet et stof af ganske anden beskaffenhed end det anonyme, folketrosprægede traditionsstof. Supplementet er åndeligt nærbeslægtet med det østnordiske postilmateriale, og det indeholder i al fald én detalje (*askeblandet*) som synes at vidne om genetisk forbindelse til det birgittinske homiletiske miljø. Bearbejderens bestræbelse har således haft samme retning som Jöns Buddes i Mechtild-oversættelsen (i henhold til Laurén); nogle af de af Christer Laurén påviste Budde-træk genkendes ydermere herfra, som det mest signifikante trækket 'latincitat (plus oversættelse)'.¹

Som det skulle være fremgået, er resultatet af denne undersøgelse en støtte til den gamle hypotese om at Jöns Budde skulle have bearbejdet teksten om de tolv gyldne fredage i A 58. Men uanset bearbejderens navn, og hvad hans dybere mening end har været, så er det bemærkelsesværdige ved teksten vel først og fremmest dens vidnesbyrd om hvordan det i birgittinsk miljø har været fundet umagen værd at forvandle en kedsommelig anonym tekst med præg af det "volkskundliche" — Szövérfys term (1958) for tilsvarende stof i de danske bønnebøger — til et stykke betydelig pynteligere litteratur med prædikenpræg.

Korrekturnote: Efter afslutningen af dette arbejde er det dels lykkedes at finde frem til den p. 128 omtalte fredagstekst med begyndelsesordene *Clemens episcopus servorum Dei Romanorum dixit quod invenerat in actibus* (Firenze, Biblioteca Nazionale Centrale, Palatino 763 fol. 160v), dels at finde endnu en latinsk fredagstekst (Alba Iulia (Rumænien), Bibliotheca Batthyanyana R II 64 fol. 392v, inc. *Ego papa Clemens doceo vos acquiri vitam eternam*). Disse fund giver ikke anledning til modifikation af konklusionerne ovf.: at teksten i A 58 har flere ligheder med andre folkesproglige tekstvidner end med latinske sådanne, og at den har en særegen islæt af birgittinsk prædikenkultur. For så vidt som de latinske vidner viser sig at være lige så indbyrdes forskelligartede som de folkesproglige, antyder fundene dog at distinktionen mellem folkesprog og latin er kunstig i denne sammenhæng.

Benyttede håndskrifter:

Biblioteca Palatina (nu: Biblioteca nazionale centrale), Firenze: cod. XIX, ord. II, cl.I.

Hessische Landes- und Hochschulbibliothek Darmstadt: Hs 968 fol.

Ratsbücherei der Stadt Lüneburg: Theol. 2° 83.

Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg: Petri 3ob.

Bibliografi

- Achten, G. & Knaus, H. 1959: *Deutsche und niederländische Gebetbuchhandschriften der hessischen Landes- und Hochschulbibliothek Darmstadt*. Die Handschriften der hessischen Landes- und Hochschulbibliothek Darmstadt [1]. Eduard Roether Verlag, Darmstadt.
- Ahlberg, M. 1942: *Presensparticipet i fornsvenskan. En syntaktisk studie*. Stockholm Studies in Scandinavian Philology 3. University of Stockholm, Lund.
- Ahlbäck, O. 1952: "Jöns Buddes språk och landsmannskap". *Studier i nordisk filologi* 41, p. 1-148.
- Amati, G. 1866: *Ubbiè, ciancioni e ciarpe del secolo XIV*. Scelta di curiosità letterarie inedite o rare dal secole XII al XVII 72. Gaetano Romagnoli, Bologna.
- Andersson, R. 1993: *Postillor och predikan. En medeltida texttradition i filologisk och funktionell belysning*. Sällskapet Runica et Mediaevalia, Stockholm.
- Andrén, Å. 1959: "Fasta". *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder* 4. Rosenkilde og Bagger, København, col. 182-189.
- Asmussen, J. 1970: "Indledning til Tobits Bog". S. Holm-Nielsen et al. (ed.), *Bibelen i kulturhistorisk lys* 6. Politikens Forlag, København, p. 51-62.
- Astås, R. 1987: *Et bibelverk fra middelalderen*. *Studier i Stjörn* 1-2. Novus Forlag, Oslo.
- Bläser, P. 1965: "Typos in der Schrift". *Lexikon für Theologie und Kirche* 10. Verlag Herder, Freiburg, col. 422-423.
- Brandis, T. & Maehler, H. 1967: *Die Handschriften der S. Petri-Kirche Hamburg. Die Handschriften der S. Jacobi-Kirche Hamburg*. Katalog der Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg 4. Dr. Ernst Hauswedell & Co., Hamburg.
- Brandt, C.J. (ed.) 1865: *Kirkeårets Søndags-Evangelier med Udlæggelse*. G.E.C. Gad, København.
- Dahlby, F. 1985: *Symboler i kirkens billedprog*. G.E.C. Gads Forlag, København.
- Drey, J.S. v. 1884: "Constitutiones Apostolorum". *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon* 3. Herder'sche Verlagshandlung, Freiburg im Breisgau, col. 1026-1031.
- Ejder, B. 1976: *Det bibliska materialet i de östnordiska postillorna på folkspråken*. Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet 250, Lund.

- Fischer, I. 1972: *Handschriften der Ratsbücherei Lüneburg* 2. Die theologischen Handschriften 1. Folioreihe. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- Frederiksen, Britta Olrik (u. udg.): "Til den klementinske tekst om de tolv gyldne fredage".
- Funk, F.X. v. 1884: "Clemens I". *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon* 3. Herder'sche Verlagshandlung, Freiburg im Breisgau, col. 449–458
- Gaidoz, H. 1888–1889: "La recommandation du vendredi". *Mélusine. Recueil du mytheologie, littérature populaire, traditions & usages* 4, col. 133–135.
- Gaster, M. 1883: *Literatura populară română*. Ig. Haimann, Bucuresti.
- Geete, R. (ed.) 1900: *Svenska Kyrkobruk under Medeltiden*. Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet 119. Stockholm.
- GO = Gammeldansk Ordbog, under forberedelse af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Adresse: Njalsgade 80, 2300 København S.
- Hellmann, G. (ed.) 1896: *Die Bauern-Praktik* 1508. Neudrucke von Schriften und Karten über Meteorologie und Erdmagnetismus 5. A. Asher & Co., Berlin.
- Heusser, A. 1886: "Fastenzeiten". *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon* 4. Herder'sche Verlagshandlung, Freiburg im Breisgau, col. 1258–1273.
- Holm-Nielsen, S. et al. (ed.) 1970: *Bibelen i kulturhistorisk lys* 6. Politikens Forlag, København.
- Hultman, O.F. (ed.) 1895: *Jöns Buddes bok. En handskrift från Nådendals kloster*. Skrifter utgivna av Svenska Literatursällskapet i Finland 31, Helsingfors.
- Klemming, G.E. (ed.) 1879: *Svenska medeltids-postillor* 1. Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet 73, 74. Stockholm.
- (ed.) 1880: *Svenska medeltids-postillor* 2. Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet 75, 76. Stockholm.
- (ed.) 1893: *Svenska medeltids-postillor* 3. Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet 101, 102, 106. Stockholm.
- Klemming, G.E. & Geete, R. (ed.) 1905–1906: *Svenska medeltids-postillor* 4. Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet 128, 129. Stockholm.
- Kroon, S. et al. (ed.) 1993: *A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century* (Cod. AM 76,8°) 1. Lund University Press, Lund.
- Larsson, C. 1931: *Ordföljdsstudier över det finita verbet i de nordiske fornspråken* 1. Uppsala universitets årsskrift 1931. A.-B. Lundequistska Bokhandeln, Uppsala.
- Laurén, C. 1972: "Predikanten som översättare. Mechtilds uppenbarelser i Jöns Buddes fornsvenska version — handskrift och översättningsteknik". *Folkmålsstudier* 21, p. 1–162.
- 1973: "Den fornsvenska legenden om den heliga fru Karin". *Folkmålsstudier* 24, p. 3–78.
- Lausberg, H. 1990: *Handbuch der literarischen Rhetorik*. 3. Auflage. Mit einem Vorwort von Arnold Arens. Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- Lenihan, M. (ed.) 1868: "Prayer found in the tomb of Our Saviour". *Notes and Queries* 4,2, p. 330.

- Lewis, C.T. & Short, S. 1969: *A Latin Dictionary Founded on Andrews' Edition of Freund's Dictionary*. Oxford University Press, Oxford.
- Lindblad, G. 1943: *Relativ satsfölgning i de nordiska fornspråken*. Lundastudier i nordisk språkvitenskap 1. Håkan Ohlssons boktryckeri, Lund.
- Martinof, P. 1858: *Les manuscrits slaves de la Bibliothèque impériale de Paris*. Julien, Lanier, Cosnard et Ce, éditeurs, Paris.
- Mercati, G. 1901: *Note di letteratura biblica e cristiana antica*. Studi e testi 5. Tipografia Vaticana, Rom.
- Meyer, P. 1883: "Notice du ms. A 454 de la bibliothèque de Rouen". *Bulletin de la Société des anciens textes français* 9, p. 76–111.
- PL = J.-P. Migne (ed.): *Patrologiæ cursus completus. Series latina* 1–221. Paris, 1844–1864.
- Nielsen, K.M. (ed.) 1949: *Middelalderens danske Bønnebøger* 2. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København.
- (ed.) 1963: *Middelalderens danske Bønnebøger* 4. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København.
- Noreen, E. 1944: "Studier i Jöns Buddes ordförråd". *Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning* 6, p. 1–72.
- Palermo, F. 1953: *I manoscritti palatini di Firenze ordinati ed esposti*. I. & R. Biblioteca Palatina, Firenze.
- Reiterer, K. 1905: "Die zwölf goldenen Freitage". *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 15, p. 96–98.
- 1907: "Die zwölf goldenen Freitage". *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 17, p. 449–450.
- Riising, A. 1969: *Danmarks middelalderlige Prædiken*. G.E.C. Gads Forlag, København.
- Rubow, P.V. 1938: *Den kritiske Kunst. En Afhandling om filologisk Litteraturforskning*. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, København.
- Schiller, K. & Lübben, A. 1875–1881: *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* 1–6. Sändig Reprints Verlag, Vaduz.
- Simonsen, A. & Nordentoft, M. (ed.) 1970: *Lægebøger — Bondepraktika, Griseldis*. Duplikeret til brug for Ordbog over det ældre danske Sprog. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København.
- Szövérfy, J. 1958: *Volkskundliches in mittelalterlichen Gebetbüchern. Randbemerkungen zu K.M. Nielsens Textausgabe*. Historisk-filosofiske Meddelelser udgivet af Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 37,3. Munksgaard, København.
- Söderwall, K.F. 1884–1918: *Ordbok öfver svenska medeltids-språket* 1–2. Supplement v. Söderwall et al. 1953–1973. Berlingska boktryckeriet, Lund.
- Tiisala, S. 1993: "Jöns Budde och Heliga Fru Karin. Adverb och textattribution". L. Wollin (ed.), *Studier i svensk språkhistoria* 3. Förhandlingar vid Tredje sammankomsten för svenska språkets historia, Uppsala 15–17 oktober 1992. Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, Uppsala, p. 211–218.

- Tjäder, B. (ed.) 1994: *Latinskt-svenskt glossarium efter Cod. Ups. C 20, hand 3*. Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet 261, Lund.
- Veselovskij, A. 1875: "Skazanie o dvenadcati pjatnicach". *Žurnal ministerstva narodnago prosveščnija*. 185,2, p. 326–367.
- Wollin, L. 1981: *Svensk latinöversättning 1. Processen*. Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet 251, Lund.
- 1983: *Svensk latinöversättning 2. Förlagan och produkten*. Samlingar utgivna av Svenska Fornskriftsällskapet 252, Lund.
- 1993: "Hat Jöns Budde im 'Catholicon' geblättert? Niederdeutsches Lehngut in einem mittelalterlichen schwedischen Wörterbuch". Elmevik, L. & Schöndorf, K.E. (ed.), *Niederdeutsch in Skandinavien III. Akten des 3. nordischen Symposions 'Niederdeutsch in Skandinavien' in Sigtuna 17.–20. August 1989*. *Zeitschrift für deutsche Philologie. Beiheft 6*, p. 77–99.

Bibelhenvisningar på dansk gælder seneste danske autoriserede bibeloversættelse (1992), på latin *Biblia Sacra Vulgatae editionis*. Marietti, Rom 1965. Opløste abbreviaturer i håndskriftcitater er ikke markeret med kursiv.

Bilag 1

1 Aff xij gyllene friedagom

Tolff gyllene friedagha æræ j Aareno hulke thy kallas gyllene friedaga At swa
3 som gullet ouergar allan malm Swa ouerga thenna xij friedaga alla andra j
størstæ verdogheter som A thøm gud verldenne bewist hafuer. Aff hulkom
Sanctus Clemens næste pafwe effter sancte pedher ok hans discipulus Scrifuer
6 j swa maattho. Jak hafuer funnet ok vnderstondet j myns kereste mestæres
ok døpefaders Sancti petri bøker ok lærdom At herren jhesus til hanom
9 fasta Ok huar een menniskæ som thøm gernæ fastar medh kerlek ok
jinnerliga ødhmyukt Hon scal faa thessæ iiij effterscrefnæ løner

The førstæ lønen ær At hon scal faa ok hafwa ympnit godz ok æghædela til
12 skelligit liffuærne swa lenge hon liffwer.

The andre lønen ær at hon alder scal døø aff pestilencia eller braadh dødh,
vtan scal faa fore syna vtferdh gudz verdoga lichame, helga ølyelse ok alla
15 helge kirkenne sacramenta.

The tridhie lønen ær At hon ther medher fortienæ ma jinnerligaste gudz
hyllist ok venscapp ok bewara hona fore alla verldzliga skam ok obrygdilse.

18 The fyerde ok øperste lønen ær At gud vill henne gifwa eeth wthmerkt
sæthe j blandh alla syna wth valda vener j hymmerikis rike, Maatelliga æthit
ok drukket ær altidh væll fastat Nota

21 Den første gyllene friedagh ær j *quatuor tempora* j Aduentet pa then dagen
sendes aff hymblenom helga prophetanom helyas, Aska blandat brødh medh
hulkers størk han gik j xl dagha jn til helga berghet oreb.

24 Den anner gyllene friedagh ær fore jumfru marie *Annunciacionis* om
fastona tha vart helge propheten *jeremias* afflader ok helgader j sins modhers
lifwe.

27 Then tridhie ær fore paaschana som vj kallom longa friedagh pa then dagen
offradhe helge patriarchen *Habraam*, ysaac syn son Ok gud fader pa sama
dagh offradhe sin eende son thet menløsæ lambet *jhesum christum*.

30 Then fyerde ær næst fore vaars herres offerdh til hymbla som kallas
Ascensionis tha kungiorde herren jhesus synom apostolis ok discipulis at han
opfarande var til sin helga fadher

33 Then fempte ær fore *penthecostes* som kallas pingxdagha høgtidh Tho
loffuadhe herren jhesus synom Apostolis at sendæ thøm then helga andha.

Then siette ær fore helgasta trefaldoghetz dagh tha openbaradhes helga
36 patriarchanom habrae thes helgaste trefaldoghetzsens, eenheet ok
trefaldoghet, nar han saagh tre men gonga fram om sik ther han sath et
vnum adorauit Ok dyrkædhe all enan Som ok vi dyrkom enfaldogan gud fader
39 ok son ok then helga j trøm personis

Then syunde ær fore *sancti johannis* baptiste dagh Tha vart helge propheten
enoch opførdet j paradys

- 42 Attande friedagen ær fore *sancti pedhers* ok *sancti pauals* dagh tha vart helga *propheten Aron* keyster ok ophøgder til høgxtæ *prestens verdoghet* ok embete.
- 45 Nyonde friedagen ær næst fore *jumfru marie* fødzslo dagh om høsten Tha blomstradhe *aarons quister*
Then tyonde ær fore *sancti michaelis* dag tha løste *raphael engelen saram*
- 48 aff diefulskapet.
Then ellefte ær *hymmerfriedagh fore julena* tha openbaradhe sik *gud moysi* j brinnande buskan
- 51 Then tolfte gyllene friedagh ær fore *sancti peders* dagh Ad vincula tha saat konungh *salomon* domen mellan the twa syndoga *quinnonar*
Hwar een thennæ xij *friedagana* fastar om aaret Ther til hafuer *Sanctus*
- 54 *gregorius* pafue gifuit stort *Afflat Som* ær M aar Ok vij aar Ok xxij *karena* Ok huar helzt thom fastar tha scal han pa huan *friedagen* gudliga læsæ pa *synom knæom* stondandes I *pater noster* Ok I *Aue maria* gudhi til loff ok æræ
- 57 ok at foruerfwa *thetta afflat* ok *andra thessæ* forscreffna nadher *AmeN*

(uændret optryk efter Hultman 1895: 187–188)

Bilag 2

Ego Clemens romanus pontifex parau i uobis uitam eternam. Inueni in canonibus apostolorum, quod Dominus dixit ad beatum Petrum magistrum meum de duodecim diebus ueneris, in quibus omnes christiani in pane et aqua ieiunare debent usque ad uesperas.

Primus dies in mense Marci:

Secundus ante annunciationem sancte Marie.

Tercius in parasceue.

Quartus ante ascensionem Domini.

Quintus ante pentecosten.

Sextus in quatuor temporibus in mense Iunii.

Septimus ante natiuitatem sancti Iohannis baptiste.

Octauus ante festiuitatem apostolorum Petri et Pauli.

Nonus post festum sanctorum Iacobi et Christofori.

Decimus primus in mense Septembri.

Vndecimus primus in mense Decembri.

Duodecimus ante natiuitatem Domini.

Hoc sciatis, fratres et sorores, quia quisque istos dies in pane et aqua bene obseruauerit, in exitu anime sue accedent angeli et ministrabunt ei. Amen.

(optryk efter Mercati 1901: 81, blot med et par uvæsentielle ændringer)